

модерна. – № 7. – К. – Львів: Критика, 2002. – С. 69–91. 23. ЦДАУ у м. Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 40. – 8 арк. 24. Малик Я. Кримінальні переслідування Михайла Грушевського (1914–1934 рр.) / Ярослав Малик. – Львів: Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 1992. – 23 с. 25. ЦДАУ у м. Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 3. – 96 арк. 26. Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. / Упоряд. І. Л. Бутич, Я. Р. Дашкевич, О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький. – К., 1966. – 544 с. 27. Білавич Г. Товариство "Рідна школа" (1881–1939 рр.) / Білавич Г., Самчук Б. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 205 с. 28. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 166. – Оп. 7. – Спр. 267. – 41 арк. 29. Єдлінська У. Суспільно-громадська та наукова діяльність академіка Кирила Студинського / Уляна Єдлінська // Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження: Збірник наукових праць і матеріалів першої наукової сесії НТШ. – Львів, 1992. – С. 90–97. 30. Єдлінська У. Учений великих заслуг і доброго серця / Уляна Єдлінська // Свобода. – 1993. – 2 жовт. – С. 4. 31. Студинський К. Нестор галицької музики Михайло Вербицький. З нагоди 65-ліття його смерті / Кирило Студинський // Наша культура. – 1935. – Кн. 9. – С. 552.

Андрей Клиш

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КИРИЛА СТУДИНСКОГО В 1918–1939 ГГ.

В статье осуществлено исследование жизни и деятельности К. Студинского в междувоенный период. Главное внимание уделено содержанию, формам и направлениям этой деятельности. Проанализирована роль его деятельности в процессе повышения национального сознания украинского народа.

Ключевые слова: К. Студинский, общественно-политическая деятельность, НТШ, западноукраинские земли, Первая мировая война.

Andriy Klish

PUBLIC-AND-POLITICAL ACTIVITY OF THE K. STUDYNSKYI IN 1918–1939

The article highlights the life and activity Kyrylo Studynskyy in the interwar period, characteristics of the content, form and its activities. The contribution in the process of raising national consciousness of the Ukrainian people.

Keywords: K. Studynskyy, Public-and-political activity, Shevchenko Scientific Society, Western lands, the First World War.

УДК 94 (477)“1921/1928”

Олена Абразумова

БЕЗПАРТІЙНІ СЕЛЯНСЬКІ КОНФЕРЕНЦІЇ ПЕРІОДУ НЕПУ

У статті розглядається функціонування безпартійних селянських конференцій у 1920-х роках як основного виразника суспільно-політичних настроїв селянства.

Ключові слова: безпартійна селянська конференція, політична активність селянства, основні вимоги до влади, резолюції, НЕП.

Вироблення та ефективне впровадження в життя науково обґрунтованої стратегії взаємовідносин влади з різними соціальними групами вимагає врахування існуючого історичного досвіду, який світоглядно та психологічно впливає на громадсько-суспільну поведінку людей сьогодення. У цьому контексті доволі актуальним є вивчення функціонування безпартійних селянських конференцій як одного з небагатьох виразників вільної громадської думки українського соціуму в період НЕПу.

У вітчизняній радянській історіографії ця проблема висвітлювалася досить побіжно. До того ж, питання, пов'язанні з діяльністю безпартійних селянських конференцій, розглядалися лише в загальному контексті суспільно-політичних перетворень українського села в 1920-х роках [1]. Докорінна методологічна переорієнтація сучасних історичних студій сприяла появі більш глибоких та виважених наукових розвідок. Суспільно-політична активність селянства сьогодні досліджується такими істориками, як: О. Ганжа [2], В. Греченко [3], Г. Капустян [4], В. Кондратюк [5], Ю. Котляр [6],

Л. Непіненко [7] та іншими. Проте і вказані дослідники розглядають лише певні аспекти діяльності безпартійних конференцій, тож вивчення цього питання залишається все ще актуальним.

Новий курс влади, що мав на меті залучення широких верств населення до радянського будівництва, вимагав проведення масових заходів щодо роз'яснення та популяризації тих чи інших політичних та економічних кроків влади серед селянських мас. Це завдання покладалося на багаточисленні збори та конференції, ініційовані владою. Особливістю подібних заходів стало запрошення до участі не лише прихильників більшовицької політики, але й делегованих представників селянських мас, які демократично обиралися на сільських зібраннях. Тому селянські конференції, за задумом влади, мали сприяти поширенню на селі комуністичних ідей, перетворилися на усвідомлення селянами спільності своїх інтересів, що далеко не завжди співпадали з політикою радянської влади.

Проте, на початку 20-х років ХХ ст. селянські безпартійні конференції стали звичним явищем українського суспільства [8, с. 164]. Вони слугували своєрідною трибуною партії: члени радянського уряду виступали перед селянами та популяризували основні напрямки аграрної політики держави та її курсу на соціалістичне будівництво. Так, наприкінці 1922 р. усім губернським та повітовим комітетам КП(б)У надсилалася постанова, у якій наголошувалося на тому, що: "Зимовий період необхідно використати для енергійної роботи серед селянства, спрямованої на посилення впливу партії на селі, популяризації та приведення в життя земельного кодексу, постанов Х з'їзду рад та фінансово-податкових заходів. Найбільш виправданою формою кампанії серед селян є широкі волосні селянські конференції (необхідно провести з 15 січня до 15 лютого)" [9, арк. 44]. У постанові наводився детальний порядок денний проведення конференцій та рекомендації щодо її підготовки.

Зазвичай, серед питань, що виносилися на обговорення конференцій, були не тільки проблеми сільського господарства та соціально-економічного становища селянства, але й питання, що стосувались розвитку промисловості, міжнародного становища країни, культурного життя СРСР тощо. На думку організаторів, це сприяло формуванню політичної свідомості та культури, комуністичних ідеалів та переконань населення. Звичайно, найбільш цікавими та актуальними для конференцій були саме сільськогосподарські теми: податки, посівні кампанії, обмін товарами, розвиток кооперації і т.д.

Таким чином, крім втягнення селян в обговорення проблем, влада за допомогою цих заходів аналізувала реакцію населення на ту чи іншу кампанію уряду, з'ясовувала рівень підтримки, настроїв широких мас. Це давало змогу корегувати політику партії у селянському питанні та швидко реагувати у разі виникнення соціальної напруженості.

Зазвичай, конференції викликали значний суспільний резонанс. Обговорення та визначення шляхів розв'язання комплексу гострих соціально-економічних проблем займало не менше 2 днів [10, арк. 37]. Наприклад, Криворізький окружний партком відмічав надзвичайну активність селян на конференціях: кожна доповідь викликала 50–60 і навіть 100 питань, близько 30–40 осіб брали участь в дебатах [11, арк. 110].

Часто на конференціях були присутні гості, при чому бідноти було мало, середняки становили 40–47 % від загальної кількості [10, арк. 37], заможні селяни в деяких районах приїздили на конференції за десятки верств [12, арк. 87]. Це було цілком логічно, позаяк на конференціях заможні селяни мали право брати участь, виступити та донести свою думку не лише до їх учасників, але і до влади в цілому. Тому саме заможні селяни, середняки, яких в роки НЕПу ставало все більше на селі, були зацікавлені в участі, їх відсоток на безпартійних конференціях щороку збільшувався. Це призводило до того, що влада втрачала контроль за проведенням конференцій, що поступово із засобу впливу на селянство поступово трансформувалися на демократичну трибуну селян.

Складалась ситуація за якої зростання політичної активності селянства, за що так боролася більшовицька партія, і яке так яскраво виражалось саме на безпартійних конференціях, скеровувалося не на її користь. Так, у звіті Харківського губкому ЦК КП(б)У за 1924 р. в розділі, що містив аналіз конференцій, зазначалося: "Селянство проявляє глибоке критичне відношення до політики Радвлади та різку критику недоліків місцевого апарату, окремих заходів радвлади, зокрема щодо багаточисельних податків, до яких відносять і обов'язкове страхування, з вимогою його відмінити" [13, арк. 26]. Місцеві комітети, зазвичай, виправдовували таку критику "есеро-меншовицьким та куркульським впливом" на формування настроїв селян, а також тимчасовими труднощами народного господарства та недосконалістю місцевих осередків партії [13, арк. 27].

Про гостроту селянських настроїв, що проявлялися в ході конференцій, яскраво свідчить наприклад те, що в Степанівському районі Сумської округи безпартійна конференція відбулася тільки з третього разу, коли селяни домоглися включення в порядок денний тих питань, які вони вважали актуальними. На конференції селяни відзначали очевидну невідповідність декларованого

владою та дійсністю, бажали побачити те, "за що боролися" (у цьому контексті йшлося про захоплення цукровим заводом селянської землі): "Ми пам'ятаємо Володимира Ілліча. ...фабрики і заводи робітнику, тому що вони зможуть ними управляти та працювати, а земля вся – трудовому селянству, тому що вони на ній працюють. Ми, селяни, пам'ятаємо нашого вождя, незабутні для нас слова В. Леніна, і бажаємо закріпити їх, як він обіцяв нам робітникам та селянам!" [13, арк. 28].

Згуртувавшись на конференції, невдовзі селяни самовільно захопили близько 400 десятин землі цукрового заводу, причому все це відбувалося під лозунгами: "Ми землю вважаємо своєю, виконуємо заповіді Ілліча, вважаємо за необхідне розділити землю поміж селян" [13, арк. 35].

Особливо гостро селяни реагували на готові більшовицькі резолюції, заявляючи, що бажують самостійно, в процесі обговорення виробити власні постанови, "Коли нас покликали, то нехай слухають наші життєві резолюції" [10, арк. 39]. У ході проведення конференції в Кохновському районі Кременчуцької округи при оголошенні проекту резолюції про сплату страхових платежів, з боку селян надійшли численні пропозиції не відзначати в резолюції "прийняти до виконання", а замінити на "зачитали", "нам зачитали, а ми слухали", при чому ці пропозиції супроводжувалися вигуками: "чому так, що влада наша, а робить те, чого ми не хочемо" [14, арк. 69].

Часто селяни вимагали скликання безпартійних конференцій щомісяця [13, арк. 82]. У деяких місцях делегати сприймали безпартійні конференції як радянські з'їзди. Кардинальних змін вимагали селяни на безпартійних конференціях Катеринославщини, учасники виступили з побажанням передачі 70 % влади селянському класу, а також перетворити безпартійні конференції на законодавчі з'їзди [14, арк. 48]. З цього приводу місцеві партпрацівники вказували на загрозу підміни радянських з'їздів безпартійними конференціями, які були значно вільнішими, ніж офіційні радянські з'їзди, або ж паралельного існування конференцій та з'їздів, як рівнозначних одиниць. В обох випадках мова йшла про авторитет радянських з'їздів та відповідно органів влади на місцях [10, арк. 35]. Тому центральна влада дотримувалась позиції, що селянські конференції залишаються виключно в статусі конференцій, що їх скликає місцевий партійний орган [10, арк. 36].

З відбудовою народного господарства спостерігається зміщення акцентів безпартійних конференцій. Так, з 1925 р. до критики економічних заходів влади, додаються політичні вимоги селянства, що стосувалися впорядкування роботи владних структур, питання повноваження партії, місця селянства в управлінні державою тощо. Наприклад, у багатьох районах майже усіх округів Чернігівської губернії на безпартійних конференціях в ході обговорення офіційних доповідей про поживлення роботи в сільрадах, лунали численні виступи делегатів, думки яких не завжди співпадали з офіційним курсом. Селяни вели мову про недоцільність участі жінок в суспільній роботі, про усунення партії з села, необхідності перейменування робітничо-селянської республіки в селянсько-робітничу державу тощо [14, арк. 5].

У Криворізькій окрузі, поряд з вимогами скасування податку на пасовища, проведення чорного переділу та впорядкування справ з землевпорядкування, селяни на конференції піднімали й такі питання, як: "чи не диктаторствує компартія над радвладою", "скільки безпартійних в ВУЦВК, Союзному ЦВК та місцевих Виконкомах", "як представлена в Союзному ЦВК Україна" тощо [14, арк. 25].

Безпартійна селянська конференція в с. Криве Павлоградської округи закінчилася вимогою вирішення питання про перевибори сільради, без дозволу районної чи окружної влади, мотивуючи це тим, що у доповідях комуністів на конференції говорилося про вільне право селян обирати свої ради. Незважаючи на протести діючого голови сільради та окремих бідняків, наступного тижня перевибори все ж відбулися. Щоправда, негайно прибула комісія та відмінила результати цих виборів [12, арк. 27].

У Кременчуцькій окрузі на конференції селяни дорікали комуністам, що вони правлять державою без участі безпартійних, не виконують заповітів В. Леніна, який писав, що більшовики – це більшість. Селяни нарешті усвідомили, що вони – більшість, вони й мають керувати державою [14, арк. 108].

Уже всередині 1925 року спеціальна комісія з роботи на селі ЦК КП(б)У проводила аналіз політичних настроїв села і дійшла висновку про те, що: "Досвід проведення безпартійних конференцій показав, що тенденція місць не посилати на ці конференції, оскільки вони безпартійні, комуністів, безумовно шкідлива й неправильна. Конференція не маючи солідної комфракції, зазвичай проходить під знаком суцільної критики заходів Радвлади. Відсутність (окрім офіційних доповідачів) товаришів, які можуть виступити на захист і з роз'ясненням по основним заходам, часто призводить до головуванням на конференціях делегатів, котрі ще є на селі, а то й відверто контрреволюційних елементів" [14, арк. 7а].

Згідно з даними інформаційно-статистичного відділу ЦК КП(б)У "В Херсонській окрузі за перший квартал 1926 року, на усіх конференціях різко зросла активність ворожих верств, які

спробували використати конференції для відкритого виступу проти партії та Радянської влади з оформлення політичних вимог" [15, арк. 19].

Поволі безпартійні конференції стали справжньою головним болем для партійного керівництва. Потрібно зазначити, що критичне спрямування конференцій спостерігалось не тільки в УСРР. Воно мало загальносоюзний характер. ЦВК СРСР на початку 1926 року узагальнював основні політичні вимоги селянства, що ставилися ним на конференціях та, рідше, в сільських радах й стосувалися: організації селянського союзу, введення соціального страхування селян, рівності представництва селян та робітників в радянських органах влади, проведення виборів низових радорганів без контролю вищестоящих, проведення виборів на Всеукраїнський з'їзд Рад безпосередньо на райз'їздах, розширення виборчих прав, всенародних виборів усіх Виконкомів, ЦВК РНК, переробки кодексів – земельного, процесуального, громадянського, призначення суддів тільки з числа безпартійних, дозволу свободи друку, виборів рад без комуністів, незалежність від них, передачі дрібної промисловості та торгівлі в приватний сектор, 8-годинний робочий день на приватних підприємствах необов'язковий, відміни обов'язку страхування робітників, монополії на зовнішню торгівлю та інші [16, арк. 122].

Звісно, це далеко не весь перелік вимог, що ставилися селянами. Часто сільські жителі жалілися й персонально на конкретних представників низового партійного та адміністративного апаратів, вказували на безкарність злочинців із партквитком тощо. Проте, основною вимогою радянського селянства доби НЕПу стало створення Селянського союзу (спілки).

Ці тенденції, зважаючи на їх загальносоюзний розмах, викликали реальну стурбованість владних структур. Об'єднаний пленум ЦК та ЦК ВКП(б), що проходив всередині 1926 року, розглядаючи питання щодо формування безпартійного селянського активу, наголошував на недопущенні перетворення активу в спеціально оформлену організацію. З цією метою пленум запропонував проводити вже перевірену практику систематичної роботи щодо партійного керівництва безпартійними масами, а також ширше використовувати досвід залучення батраків та бідняків, які мали б стати найбільш впливовим елементом безпартійного селянського активу [17, с. 158].

Намагаючись не допустити подальшого нагромадження та кристалізації вимог селянства, партійно-державні органи радянської почали все жорсткіше обмежувати коло питань, що виносилися на порядок денний, та дедалі рідше скликати безпартійні селянські конференції, аж поки наприкінці 1920-х рр. вони зовсім перестали відбуватися.

Таким чином, безпартійні конференції селян, ініційовані владою для поширення комуністичних ідей серед населення, перетворювались у справжні (хоча й короткотермінові) засади демократії на тлі зародження тоталітарного режиму.

Список використаних джерел

1. Історія селянства Української РСР. У 2-х т. Т.2. Від Великого Жовтня до наших днів. / Редкол.: І. І. Коломієць відп. ред та інші. – К.: Наукова думка, 1967. – 534с.; Курносів Ю. Суспільно-політичне життя на Україні в 20-30-х роках / Курносів Ю. // Український історичний журнал. – 1989. – № 12. – С. 89–95; Лях С. Деякі питання суспільно-політичного життя селянства України (1921–1928 рр.) / Лях С. Р. // Український історичний журнал. – 1981. – № 2. – С. 59–65.
2. Ганжа О. Безпартійні робітничі й селянські конференції / Ганжа О. І. // Режим доступу: http://www.history.org.ua/?l=EHU&verbvar=Bezpartijni_robitychi&abcvar=2&bbcvar=6.
3. Греченко В. А. Україна у добу "раннього" тоталітаризму (20-ті роки ХХ ст.) / В. А. Греченко, О. Н. Ярмиш; Національний університет внутрішніх справ. – Х.: Видавництво НУВС, 2001. – 273 с.
4. Капустян Г. З історії самоврядування в українському селі в 20-ті роки / Капустян Г. // Український селянин. – 2005. – С. 221–225.
5. Кондратюк В. Україна в 20–30-х роках: Суспільно-політичне життя ХХ століття / Кондратюк В. О., Зайцев О. Ю. – Львів, 1993. – 72 с.
6. Котляр Ю. Організації селян на Півдні України в 1921–1928 рр. / Котляр Ю. В. // Український селянин. – 2004. – № 8. – С. 259–265.
7. Непіненко Л. Особливості формування політичної культури в Україні в період НЕПу / Непіненко Л. П. // Вісник Харківського університету. № 387. Історія України. Вип. 1. – Харків, 1996. – С. 201–213.
8. Ганжа О. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927) / Ганжа О. І. / НАН України, Інститут історії України. – К., 2000. – 208 с.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1448. – 371 арк.
10. Там само. – Спр. 2114. – 70 арк.
11. Там само. – Спр. 2135. – 172 арк.
12. Там само. – Спр. 2133. – 140 арк.
13. Там само. – Спр. 1945. – 117 арк.
14. Там само. – Спр. 2117. – 123 арк.
15. Там само. – Спр. 2334. – 140 арк.
16. Там само. – Спр. 2328. – 149 арк.
17. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК: Ч. 1. 1925–1953. Издание седьмое – М.: Государственное издательство политической литературы, 1953. – 1204 с.

Елена Абразумова

БЕСПАРТИЙНЫЕ КРЕСТЬЯНСКИЕ КОНФЕРЕНЦИИ В ПЕРИОД НЭП

В статье рассматривается функционирование беспартийных крестьянских конференций в 1920-х годах как основного выразителя общественно-политических настроений крестьянства.

Ключевые слова: Беспартийная крестьянская конференция, политическая активность крестьянства, основные требования к власти, резолюции, НЭП.

Olena Abrazumova

PEASANT NON-PARTY CONFERENCES DURING THE PERIOD NEP

The article is considering the functioning of the peasant non-party conferences 1920-s as the main mood of the social and political attitudes of the peasantry.

Key words: Peasant non-party conference, political activity of the peasantry, the basic requirements for power, resolutions, NEP.

УДК 94 (477)

Ірина Скакальська

ВОЛИНСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ АРКАДІЯ ЖИВОТКА

У статті досліджено окремі аспекти біографії Аркадія Животка, визначено його внесок у національний та культурний поступ українців Волині першої половини ХХ ст.

Ключові слова: А. Животко, еліта, Волинь, освіта, культура.

У наш час значно посилюється роль історичної науки в осмисленні багатовікової минувшини та історичного краєзнавства у відновленні джерел національної пам'яті, зміцненні та активізації національної свідомості на локально-регіональному рівні. Сучасні тенденції свідчать про те, що краєзнавство впливає на державотворчі процеси та формування нового національно свідомого покоління. Не останню роль в цих процесах повинна відігравати національна еліта.

Після здобуття Україною незалежності, відкрилась можливість звернутися до вивчення життя та діяльності осіб, які були організаторами й безпосередніми учасниками боротьби за становлення незалежної держави. Питання персоніфікації історії, дослідження життєвого шляху, діяльності та творчої спадщини визначних її діячів стали одним із важливих завдань сучасної історичної науки.

Праці, присвячені біографічній традиції, відіграють тепер все більш значиму роль. Увагу науковців привертають, передусім, імена тих українських постатей, діяльність та творчість яких у роки панування тоталітарної системи на українських землях фальшувалась чи взагалі вилучалась з наукового та суспільного обігу.

У Західній Україні в міжвоєнний період ХХ ст. особлива роль відводилась товариству "Просвіта". Без діяльності активних просвітян був би неможливим національний та культурний поступ українців, які виступали рушійною силою у боротьбі вітчизняної інтелігенції за українську мову, освіту, культуру, а згодом і державу.

Волинські землі першої третини ХХ ст. виплекали чимало видатних політичних, просвітянських активістів, відданих українській ідеї, справжніх патріотів. Серед відомих українських культурно-освітніх діячів початку ХХ століття почесне місце займає ім'я званого фахівця у галузі дошкільної та позашкільної освіти Аркадія Животка. Прибувши на Волинь, завжди знаходився в епіцентрі громадського життя краю. Своєю інтелігентністю та освіченістю він завоював авторитет і повагу серед кременчан. Поміж його друзів було багато відомих постатей – У. Самчук, В. Біднов, С. Жук та ін.

Для більшості українців, за винятком хіба що вузького кола науковців, ім'я Аркадія Животка залишається невідомим. Мало що про нього відомо волинянам, хоча деякий період свого життя він провів на Кременеччині.

Відзначимо, що проблема наукового дослідження громадської діяльності А.Животка практично не вивчена сучасною українською історичною наукою. Перші спроби простежити науково-педагогічну та громадсько-просвітницьку діяльність А.Животка належать В. Дорошенку та